

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Aralık 2020, 4/2, 24-42

Geliş Tarihi: 16.08.2020 Kabul Tarihi: 02.11.2020

Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahih Olması İçin Gerekli Olan Kıraatin Değerlendirilmesi¹

Sami BÜYÜKKAYNAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

PhD Student of Necmettin Erbakan University Social Sciences Institute

Konya, Turkey

skaynak48@hotmail.com, ORCID orcid.org/0000-0001-6234-3277

Öz: Kıraat, âyetle sabit olan namazın farzlarından birisidir. Bu farzın nasıl yerine getirileceğini açıklayan ise Hz. Peygamber'dir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'den namazda kıraat hakkında farklı rivâyetler yer almaktadır. Sonraki zamanlarda ortaya çıkan fikhî ekoller bu rivâyetler çerçevesinde namazda kıraatin keyfiyetini doktrinleştirmişlerdir. Ulemadan bazılarının göre namazda Fâtiha Sûresi'nin okunması farzdır, namazda okunmadığı takdirde namaz ifsat olur. Öte taraftan namazda kifâyet miktarı kıraatin farz olan kıraat için yeterli olduğunu savunan âlimler de vardır. Her iki tarafın da delil olarak kullandığı rivâyetler mevcuttur. Bu makalede konu ile ilgili rivâyetler incelenmek suretiyle sıhhatlerinin keyfiyeti ortaya konmuştur. Namazda kolaya gelenin okunması veya Fâtiha Sûresi'nin kıraati konusunda varit olan rivâyetlerin incelenmesi neticesinde Fâtiha Sûresi'nin okunması gerekli olsa da aynı zamanda bir miktar Kur'ân kıraatinin de yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sıhhat, Kıraat, Fâtiha Sûresi, Namaz.

Evaluation of the Recitation Required for the Validity of Prayer in Terms of Hadith Studies

Abstract: Qiraah is one of the fard of prayer. It is fixed with this verse. Explaining how to fulfill this assumption, Prophet. Different narrations were conveyed from the Prophet regarding the recitation in prayer. The fiqh schools that emerged in later times have doctrine the arbitrariness of the Qur'an during prayer within the framework of these narrations. According to some ulama, it is obligatory to read Surah Fatiha during prayer, if it is not read during prayer, prayer becomes an opportunity. On the other hand, there are scholars who argue that Qiraah is sufficient for Qiraah which is obligatory in prayer. There are rumors that both parties used as evidence. In this article, the arbitrariness of their sıhha was revealed by examining the narrations related to the subject. According to this, it is sufficient to read some of the Qur'an, although it is necessary to read the Fatiha as a result of reading the narrations in the prayer or examining the rumors about the Fatiha.

Keywords: Hadith, Sahih, Qiraah, Surah of Fatiha, Hadith, Prayer.

¹Bu makale Hadis İlimleri Açısından Namazda Kıraat Meselesi isimli çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır. Bkz. Büyükkaynak, Sami, Hadis İlimleri Açısından Namazda Kıraat Meselesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: 2005.

تقييم التلاوة المطلوبة لصحة الصلاة من حيث علوم الحديث

تلخيص: القراءة فرض من فروض الصلاة وثبتت بالآيات القرآنية. والذي شرح كيفية تحقيق هذا الفرض هو النبي. وقد نُقلت في المصادر روايات مختلفة عن النبي في القراءة في الصلاة. المدارس الفقهية التي ظهرت في الأزمنة اللاحقة وضعتُ قوانين لكيفية الصلاة في إطار هذه الروايات. ويرى بعض العلماء وجوب قراءة سورة الفاتحة في الصلاة. لأجل هذا إذا لم تُقرأ سورة الفاتحة أثناء الصلاة، تصبح الصلاة فاسدة. ومن ناحية أخرى، هناك علماء يقولون بأن مقدار الكفاية في الصلاة يكفي للقراءة المفروضة. هناك روايات يستخدمها كلا الجانبين كدليل. في هذا المقال، تم الكشف عن كيفية صحتها بفحص الروايات. وعلى هذا تكفي قراءة بعض القرآن، مع ضرورة قراءة الفاتحة بعد تدقيق الروايات

الكلمات المفتاحية: حديث, صحة, قراءة, سورة الفاتحة, الصلاة

GİRİŞ

Namazın sahîh olması için gerekli olan kıraat konusunda kaynaklarda iki farklı rivâyet görülmektedir. Bunlardan ilki Fâtiha Sûresi'nin namazda kıraatını gerekliliğini ifade eden rivâyetlerdir. Diğeri ise Fâtiha Sûresi okunmasa bile Kur'ân'dan bir miktar kıraatın namazda kıraatin farzîyetini yerine getirmede yeterli olduğunu belirten rivâyetlerdir. Durum böyle olunca Fâtiha Sûresi'nin kıraatinin gerekliliği üzere yoğunlaşan rivâyetler ile namazda kıraatin yeterli olması için Fâtiha Sûresi'ni okumanın zorunlu olmadığını, bir miktar âyet okumanın yeterli olduğunu ifade eden rivâyetlerin incelenmesi gerekecektir. Bu makalede söz konusu rivâyetleri ve bu rivâyetler çerçevesinde oluşan ihtilâfları incelemeye çalışacağız.

1. Fâtiha Sûresi'nin Okunması İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Fâtiha Sûresi'nin namazda kıraatinin gerekliliği yani farzîyeti ile ilgili olarak Ubâde b. Sâmit ve Ebû Hureyre'den nakledilen rivâyetler hadis kaynakları içerisinde yer almıştır. Rivâyetlerde öne çıkan husus Fâtiha Sûresi okunmadan kılınan namazın sahîh olmayacağıdır. Bu rivâyetlerden ilki Ubâde'den nakledilen rivâyetlerdir.

1.1. Ubâde b. Sâmit Rivâyeti

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

Ali b. Abdullah² > Süfyân³ > ez-Zühri⁴ > Mahmûd b. er-Rabî⁵ > Ubâde b. Sâmit > Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Fâtihatu'l-Kitâb'ı okumayanın namazı yoktur.”⁶

²Ali b. Abdullah b. Ca'fer el-Medinî, 234/848 senesinde vefât etmiştir. Süfyân b. Uyeyne'den nakletmiş, onun hadislerini iyi bilenlerden birisi olarak tavsîf edilmiştir. Buhârî ve Ebû Dâvûd ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hâtîm, onun hadis ilmini en iyi bilenlerden olarak tanıtmıştır. Aynı zamanda diğeri hadis mütehasşısınca da sika olarak tanıtılmıştır. (bk. Yusuf b. ez-Zekî el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşâr Marûf (Beyrut: y.y., 1980), 11/5; Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Kâşif fi mâ rifeti men lehû rivâyetun fi'l-Kütübü's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: y.y., 1992), 2/42; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme. (Suriye: y.y., 1986), 1/403).

³Süfyân b. Uyeyne: Hicrî 198 senesinde vefât eden, İbn Uyeyne'den Kütüb-ü Sitte müelliflerinin hepsi rivâyette bulunmuşlardır. İbn Cüreyc'ten rivâyet nakletmiştir. Abdurrahman b. el-Mehdî, onun hakkında Hicaz'da hadisi en iyi bilenlerdendir, diye tavsifte bulunmuştur. Yahya b. Maîn, “sika”, Ebû Hâtîm, “sika, İmam Zühri'nin talebelerinin en esbeti” demıştır. İmam Şafiî, “Şayet Süfyân ve İmam Mâlik olmasaydı, Hicaz'ın ilmi yok olurdu” diyerek, onun ilmen ne kadar yüksek bir mevkide olduğunu gözler önüne sermiştir. İbn Hacer el-Askalânî onun hakkında “Hâfız, Mutkin, Allah'ın kitabını çok iyi bilen ve okuyan ilim ehli” diye bahsetmiştir. Aynı zamanda bazı âlimler onun ömrünün sonlarına doğru karıştırmaya başladığını ifade etmişlerdir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun 197 yılından itibaren karıştırmaya başladığına Allah'ı şahid koşacağını, kim ondan bu yaştan sonra bir şey alırsa, o aldığı şeyin bir değeri olmadığını ifade etmektedir. Kitabü'l-muhtelîtin müellifi el-Alâî, İbn Uyeyne'den işitilen rivâyetlerin umumiyetle bu yaştan önce olduğunu, hatta bu yaştan sonra ondan kimsenin hadis almadığını, sadece Muhammed b. Âsım el-İsbehânî'nin hadis aldığını, İbn Uyeyne'nin hadisleriyle âlimlerin ihticâc etmekten geri durmadığını ifade etmektedir. (bk. Ebû Abdurrahmân İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Beyrut: y.y., 1271/1952), 4/226; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 11/177; Salâhuddîn Ebû Saîd el-Alâî, *Kitabu'l-muhtelîtin*, thk. Rafet Fevzi Abdülmuttalib & Ali Abdülbasîr Fevzi (Kahire: y.y., 1996), 46; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, (Beyrut: y.y., 1984), 4/103).

⁴Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zühri, 124/741 senesinde vefât etmiştir. Rivâyet aldığı râvîler arasında Enes b. Mâlik ve Muhammed b. er-Rabî vardır. Onan rivâyet alanlar arasında ise Süfyân b. Uyeyne de vardır. İbn Şihâb Hicaz alimi ve hadisi ilk tedvîn eden kimse olarak tarihe geçmiştir. Ubâde b. es-Sâmit'ten irsâli olduğu söylenmiştir. Rivâyeti pek çoktur ve sika bir râvîdir. Süfyân b. Uyeyne ve Yunus b. Yezîd'e hadis nakletmiştir. (bk. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/171; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/420; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/395).

⁵Mahmûd b. er-Rabî el-Ensârî el-Hazrecî, 99/717 senesinde vefât etmiştir. Ubâde b. es-Sâmit'ten rivâyet nakletmiştir. Onan rivâyet alanlar arasında ez-Zühri ve Mekhûl vardır. Kütüb-ü Sitte müellifleri rivâyetlerini nakletmişlerdir. Ebû Hâtîm ve Zehebî onun hakkında sahâbî gördüğüne delâlet eden “lehû ru'yet” lafzını kullanmış, el-İclî ise sika demıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 27/301; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/246; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 10/57).

⁶Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, (İstanbul: y.y., 1979), Ebvâbu's-Salât, 14; Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî el-Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Salât”, 34; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: y.y., 1952), “İkâmetu's-Salât”, 11; Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: y.y., 1356), “Salât”, 183.

Müslim bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe >İshak b. İsmail⁷ >Amr en-Nâkid⁸ >Süfyan b. Uyeyne >ez-Zührî Mahmud b. er-Rabî >Ubâde tarikiyle nakletmiştir.

Müslim'de bulunan başka bir rivâyetin senedi ve metni şu şekildedir:

Harmele b. Yahya⁹ >İbn Vehb¹⁰ >Yunus¹¹ >İbn Şihâb >Mahmûd b. er-Rabî >Ubâde b. es-Sâmit >Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*‘Ümmü’l-Kur’ân’ı okumayanın namazı yoktur.*”¹² بِأَمِّ الْقُرْآنِ

Aynı konuda Müslim'de bulunan diğer rivâyetin senedinde ise, Süfyân b. Uyeyne bulunmamaktadır:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَوَانِيُّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ الرَّبِيعِ، الَّذِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجْهِهِ مِنْ بَنِيهِمْ، أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ، أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأَمِّ الْقُرْآنِ»

Hasen b. Ali el-Hulvânî¹³ >Ya’kûb b. İbrahim b. Sa’d¹⁴ >Babası¹⁵ >Sâlih¹⁶ >İbn Şihâb >Mahmûd b. er-Rabî ki Rasûlullah (s.a.v.) kendi kuyularından aldığı suyu onun yüzüne püskürtmüştür, rivâyet ettiğine göre Ubâde b. es-Sâmit Rasûlullah’ın (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “*‘Ümmü’l-Kur’ân’ı okumayanın namazı yoktur.*”¹⁷

Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*’inde Ubâde hadisini şu şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَوَايَةً يَنْتُحِ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ "

Süfyân b. Uyeyne >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî >Ubâde b. es-Sâmit’in rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Fâtihatu’l-Kitâb’ı okumayanın namazı yoktur.*”¹⁸

İbn Mâce’nin rivâyet ettiği Ubâde hadisi ise şu şekildedir:

⁷İshak b. İsmail b. Abdüa’lâ el-Eylî, Süfyân b. Uyeyne’den hadis nakletmiştir. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn sadûk, ed-Dârekutnî, sika demiştir. (Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2/212; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 2/408).

⁸Amr b. Muhammed b. Bekir en-Nâkid, 234/848 senesinde vefât etmiştir. Süfyân b. Uyeyne’den hadis nakletmiştir. el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve en-Nesâî, onun rivâyetlerini nakletmiştir. Ebû Hâtim, Ebû Dâvûd, İbn Hacer onun hakkında sika tabirini kullanmıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 12/214; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/87).

⁹Harmele b. Yahyâ et-Tüçibî, 244/858 senesinde vefât etmiştir. İmam Şâfiî’nin talebesidir. İbn Vehb’in naklettiği hadisleri en iyi bilen kimsedir. Ebû Hâtim onun hadisinin itibar için yazılacağını ama ihticâc olunamayacağını ifade etmiştir. İbn Hibbân onun sika olduğunu belirtmiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 5/548; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/317; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 2/201).

¹⁰Abdullah b. Vehb el-Misrî, Yunus b. Yezîd’den rivâyet almıştır. Harmele b. Yahyâ’ya da rivâyet nakletmiştir. İmam Mâlik’in fetvâlarını iyi bilenlerdendir. Onun hakkında İbn Maîn, Ebû Zûr’a sika demiş, Ahmed b. Hanbel de sahihu’l-hadis değerlendirmesinde bulunmuştur. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5/189; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 16/277).

¹¹Yunus b. Yezîd el-Eylî, 159/775 senesinde vefât etmiştir. ez-Zührî’den çokça rivâyet nakletmiştir. Ondan rivâyet alanlar arasında İbn Vehb de vardır. İbn Mübarek ve İbn Mehdi yazdıklarının sahih olduğunu ifade etmiştir. İbn Maîn sika, Ebû Zûr’a lâ be’s bih demiştir. Ahmed b. Hanbel, ez-Zührî’den münker rivâyetlerinin çok olduğunu ifade etmiş, Vekî’ de seyyiü’l-hıfz demiştir. ez-Zehebî ise hüccet ve sika olduğunu belirtmiş, İbn Hacer de ez-Zührî’den naklettiklerinde hata ettiğini söylemiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9/247; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 32/552; ez-Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, (Beyrut: y.y., 1963), 7/320; İbn Hacer, *Takrîbu’t-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: y.y., 1986), 1/624).

¹²Müslim, “Salât”, 35.

¹³el-Hasen b. Ali el-Hulvânî, 243/857 senesinde vefât etmiştir. Yakûb b. İbrahim’den nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim, sadûk, en-Nesâî ve el-Hatîb sika, ez-Zehebî hüccet değerlendirmesinde bulunmuştur. (bk. ez-Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, 8/79; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/328).

¹⁴Ya’kûb b. İbrahim b. Sa’d ez-Zührî, 208/823 senesinde vefât etmiştir. el-Hulvânî ondan rivâyet almış, o da babası İbrahim b. Sa’d’dan rivâyet almıştır. Kütüb-ü Sitte müellifleri onun rivâyetlerini eserlerine almışlardır. Onun hakkında Ebû Hâtim, el-İclî, İbn Hibbân sika, ez-Zehebî de hüccet demiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 32/308; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/343; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 11/308).

¹⁵İbrâhim b. Sa’d, Sâlih b. Keysân’dan rivâyet almıştır. Kütüb-ü Sitte’de rivâyetleri vardır. Onun hakkında İbn Maîn, Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 2/94; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 1/105).

¹⁶Sâlih b. Keysân el-Medinî, 140/757 senesinde vefât etmiştir. İbn Şihâb’dan hadis nakletmiş, ondan da İbrâhim b. Sa’d nakletmiştir. Onun hakkında İbn Maîn, Ebû Hâtim, el-İclî, en-Nesâî, İbn Hibbân, ed-Dârekutnî, sika demiştir. Kütüb-ü Sitte müellifleri rivâyetlerini nakletmişlerdir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 13/79; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/498; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 4, 350).

¹⁷Müslim, Salât, 36.

¹⁸Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420), 37/351 (22677).

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، وَسَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

Hişâm b. Ammâr¹⁹ >Sehl b. Ebî Sehl²⁰ >İshâk b. İsmâil²¹ >Süfyân b. Uyeyne >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit'in rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Fâtihatul-Kitâb’ı okumayanın namazı yoktur.*”²²

Ebû Dâvûd, Ubâde b. Sâmit rivâyetini şu senedle nakletmiştir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَابْنُ السَّرْحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا»، قَالَ سُفْيَانُ: لِمَنْ يُصَلِّي وَخَذَهُ.

Kuteybe b. Saîd²³ ve İbnü's-Serh²⁴ >Süfyân >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu bana ulaştı: “*Fâtîha Sûresi ve ondan fazlasını okumayanın namazı yoktur.*” Süfyân dedi ki: “*Bu kendi başına namaz kılan için geçerlidir.*”²⁵

et-Tirmizî'nin naklettiği rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.

Muhammed b. Yahya b. Ebî Ömer el-Mekkî >Ebû Abdullah el-Adenî²⁶ ve Ali b. Hucr²⁷ >Süfyân b. Uyeyne >ez-Zührî >Mahmud b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit- Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Fâtihatul-Kitâb’ı okumayanın namazı yoktur.*”²⁸

en-Nesâî, Ubâde rivâyetini şu iki tarik ve metinle rivâyet etmiştir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُنْصُورٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

Muhammed b. Mansûr²⁹ >Süfyân >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “*Fâtihatul-Kitâb’ı okumayanın namazı yoktur.*”³⁰

أَخْبَرَنَا سُوَيْدُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا»

¹⁹Hişâm b. Ammâr b. Nasîr es-Sülemî, 245/859 senesinde vefât etmiştir. Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet almıştır. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, el-İclî sika, Ebû Hâtim ve ed-Dârekutnî sadûk, en-Nesâî Lâ be'se bihî değerlendirmesinde bulunmuştur. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/242; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/46).

²⁰Sehl b. Ebî Sehl, Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet aktarmış, rivâyetlerini ise İbn Mâce nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim, Ebû Ya'lâ sika, Ebû Hâtim sadûk demiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 12/186; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/469).

²¹İshak b. İsmail b. Abdûla'la el-Eylî, Süfyân b. Uyeyne'den hadis nakletmiştir. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn sadûk, Dârekutnî, sika demiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/212; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/408).

²²İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 11.

²³Kuteybe b. Saîd Ebu'r-Recâ el-Bâhilî, 240/854 senesinde vefât etmiştir. Abdülazîz, Süfyân b. Uyeyne ve Mâlik'ten hadis almıştır. Onun hadislerini, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve et-Tirmizî nakletmişlerdir. İbn Maîn, Ebû Hâtim, en-Nesâî onun sika olduğunu ifade etmişlerdir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 23/523; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/321).

²⁴Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b. es-Serh el-Kureşî, 250/864 yılında vefât etmiştir. Onun rivâyetlerini Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve en-Nesâî nakletmiştir. Süfyân b. Uyeyne'den de rivâyet almıştır. Onun hakkında Ebû Hâtim lâ be'se bihî, en-Nesâî de sika demiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/65; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/415).

²⁵Ebû Dâvûd, “Salât”, 131.

²⁶Muhammed b. Yahya 243/857' de vefât etmiştir. Süfyân b. Uyeyne'den nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, sadûk olduğunu ama onun yanında Uyeyne'den mevzû rivâyetler gördüğünü ifade etmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim sadûk, İbn Hibbân sika demiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/124; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 26/635).

²⁷Ali b. Hucr es-Sa'dî, 244/858 senesinde vefât etmiştir. el-Buhârî, Müslim, et-Tirmizî, en-Nesâî ondan rivâyet almışlardır. Onun rivâyet aldığı ravîler arasında Süfyân b. Uyeyne de vardır. Onun hakkında en-Nesâî, el-Hâkim sika tabirini kullanmıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/355; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/36; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7/259).

²⁸et-Tirmizî, “Salât”, 183.

²⁹Muhammed b. Mansûr el-Cevvâz el-Huzâî, 252/866 senesinde vefât etmiştir. en-Nesâî rivâyetlerini nakletmiştir. Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet almıştır. Onun hakkında, en-Nesâî, ed-Dârekutnî ve İbn Hibbân sika demiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/94; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9/416).

³⁰Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, (Beyrut: y.y., ts.), “İftitâhu's-Salât”, 24.

Sami BÜYÜKKAYNAK, Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahîh Olması İçin Gerekli Olan Kıraatin Değerlendirilmesi

Süveyd b. Nasr³¹ >Abdullah (İbnü'l-Mübârek) >Ma'mer³² >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: *"Fâtihatu'l-Kitâb ve fazlasını okumayanın namazı sahîh değildir."*³³

Namazda Fâtihâ'nın kıraatinin gerekliliği konusunda vârid olan rivâyetlerden ilki Ubâde b. es-Sâmit'in nakletmiş olduğu rivayettir. Bu rivâyet başta el-Buhârî olmak üzere Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî ve en-Nesâî tarafından nakledilmiştir. Haberin tüm varyantlarında ortak râviler Süfyân b. Uyeyne, İbn Şihâb ez-Zührî, Mahmud b. er-Rabî'dir. Hadis mütehasşısı bu râvilerin adâlet ve zabt açısından sika olduklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda aralarında ittisal de söz konusudur.

Rivâyetlerin senedlerine ayrı ayrı bakılacak olursa, el-Buhârî bu rivâyeti Ali b. Abdullah b. Ca'fer'den nakletmiştir. Bu râvi sika olarak tavsif edilmiştir. Ortak râvilerin de aynı vasfa sahip olması adalet ve zabt açısından sağlam olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Râvilerin ittisali açısından rivâyete bakıldığı zaman ise, onların tarihsel olarak aynı zaman diliminde yaşadıkları ve birbirlerinden rivâyet alıp verdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla el-Buhârî'nin naklettiği bu hadis sahîhtir.

Müslim'in Sahîh'inde üç rivâyet göze çarpmaktadır. Bu rivâyetlerden ilki, İbn Ebî Şeybe >İshâk b. İsmail >Amr en-Nâkid ve yukarıda ifade edilen ortak râviler kanalıyla gelmektedir. Bu râviler adalet ve zabt itibariyle sika olarak değerlendirilmiştir.³⁴ İttisal yönüyle ise aralarında mülakât söz konusu olmuş, birbirlerinden rivâyet nakletmişlerdir. Bu sebeple rivâyet sahîhtir. İkinci rivâyet, Harmele b. Yahyâ >İbn Vehb >Yunus b. Yezîd ve ortak râviler kanalıyla gelmiştir. Her ne kadar Harmele b. Yahyâ ve Yunus b. Yezîd'in zabtı hakkında menfî değerlendirmede bulunan âlimler olsa da sika olma yönleri ağırlık kazanmaktadır. Bu haliyle rivâyet sahîhtir. Müslim'in rivâyet ettiği diğer haberi, el-Hasen b. Ali el-Hulvânî >Ya'kûb b. İbrahim b. Sa'd >İbrahim b. Sa'd >Sâlih el-Keysân ve ortak râviler rivâyet etmiştir. Haberin râvileri adâlet ve zabt açısından sika değerlendirilmişler ve birbirlerinden rivâyet nakletmişlerdir. Bu haliyle rivâyet sahîhtir.

İbn Mâce Ubâde b. es-Sâmit rivâyetini, Hişâm b. Ammâr-Sehl b. Ebî Sehl >İshak b. İsmail ve ortak râviler olan Süfyân b. Uyeyne >ez-Zührî >Mahmûd b. er-Rabî' kanalıyla nakletmiştir. Râvilerin hepsi adâlet ve zabt yönüyle âlimler tarafından kuvvetli görülmüştür. Bu bilgiler ışığında İbn Mâce'nin naklettiği haberin sahîh olduğunu söylemek mümkündür.

Ebû Dâvûd bu rivâyeti, Kuteybe b. Saîd ve Ebu's-Serh ve ortak râviler tarikiyle nakletmiştir. Kuteybe ve Ebu's-Serh adâlet ve zabt yönüyle sika kabul edilmiş râvilerdendir. Her ikisi de ortak râvilerden olan Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet almışlardır. Bu itibarla rivâyet hadis kriterleri açısından sahîh bir haberdir.

et-Tirmizî, Ubâde rivâyetini, Muhammed b. Yahyâ ve Ebû Abdullah el-Adenî'den almıştır. Bu iki râviden Muhammed b. Yahyâ'nın, Süfyân hadisleri noktasında eleştiri görmesiyle birlikte, et-Tirmizî'nin rivâyeti aldığı diğer râvi Ali b. Hucr'un olumlu hali bu rivâyeti değerinden düşürmemektedir.

Ahmed b. Hanbel rivâyeti Süfyân b. Uyeyne ve diğer ortak râvilerden almıştır. Râvilerin adalet-zabt ve ittisal yönü hakkında verilen bilgiler ışığında en sağlam rivâyetin Ahmed b. Hanbel'in nakletmiş olduğu bu rivâyet olduğunu söylemek mümkündür.

en-Nesâî rivâyeti iki tarikle rivâyet etmiştir. Birinci rivâyet Süveyd b. Nasr >Abdullah İbnü'l-Mübârek >Ma'mer >ez-Zührî tarikiyle gelmiştir. Rivâyet bu haliyle muttasıldır, râviler adâlet ve zabt itibariyle sağlamdır, sahîhtir. İkinci rivâyet, Muhammed b. Mansur >Süfyân kanalıyla gelmiştir. Bu rivâyet de hadis kriterleri açısından sahîhtir.

³¹Süveyd b. Nasr Ebu'l-Fadl el-Mervezî, 240/854 senesinde vefât etmiştir. Rivâyetlerini et-Tirmizî ve en-Nesâî nakletmiştir. Onun naklettiği râviler arasında İbn Uyeyne ve İbnü'l-Mübârek vardır. Onun hakkında en-Nesâî, İbn Hibbân sika demiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/235; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/245).

³²Ma'mer b. Râşid, birçok âlim tarafından sika namzetine sahip olmuş hadis ilmine büyük hizmetleri bulunmuş âlim râvilerdendir. (bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/209).

³³en-Nesâî, *"İftitâhu's-Salât"*, 24.

³⁴İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/235; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/245.

Genel olarak bakıldığı zaman Ubâde b. es-Sâmit rivâyeti bütün eserlerde sahîh haber olarak yerini almıştır.

1.2. Ebû Hureyre Rivâyeti

Kronolojik olarak Ebû Hureyre rivâyetini ilk olarak Mâlik b. Enes nakletmiştir:

حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا السَّائِبِ، مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَفْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ، هِيَ خِدَاجٌ، هِيَ خِدَاجٌ، غَيْرُ تَمَامٍ "

Mâlik >el-Alâ b. Abdurrahman³⁵ >Ebu's-Sâib Hişam b. Zühre'nin azatlısı³⁶ >Ebû Hureyre Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Kim namaz kılar da o namazda Ümmü'l-Kur'ân'ı okumazsa o namaz eksiktir, eksiktir, tamam değildir."³⁷

Ahmed b. Hanbel söz konusu Ebû Hureyre rivâyetini şu şekilde aktarmaktadır:

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ الْحَرَقِيُّ - فِي بَيْتِهِ عَلَى فَرَاشِهِ -، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَيُّمَا صَلَاةٍ لَا يَفْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَهِيَ خِدَاجٌ، ثُمَّ هِيَ خِدَاجٌ، ثُمَّ هِيَ خِدَاجٌ.

Süfyan >el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakûb el-Harkî >Babası³⁸ >Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "İçerisinde Fâtihatü'l-Kitâb okunmayan namaz eksiktir, eksiktir, eksiktir."³⁹

Müslim, Ebû Hureyre rivâyetini şu senedle rivâyet etmiştir:

وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَفْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ» ثَلَاثًا غَيْرُ تَمَامٍ.

İshak b. İbrahim el-Hanzalî⁴⁰ >Süfyan b. Uyeyne >el-Alâ >Babası >Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim namaz kılar da, onda Ümmü'l-Kur'ân'ı okumazsa, o namaz eksiktir, tamam değildir."⁴¹

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَعْقَرِيُّ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُوَيْسٍ، أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ، قَالَ: سَمِعْتُ مِنْ أَبِي، وَمِنْ أَبِي السَّائِبِ، - وَكَانَا جُلُوسَيْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ -، قَالَا: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَفْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَهِيَ خِدَاجٌ» يَقُولُهَا ثَلَاثًا بِمِثْلِ حَدِيثِهِمْ.

Ahmed b. Ca'fer el-Ma'karî⁴² >en-Nadr b. Muhammed⁴³ >Ebû Uveys⁴⁴ >el-Alâ (b. Abdurrahman) dedi ki babam ve Ebu's-Sâib (Hişam b. Zühre'nin azatlısı, Farisî)⁴⁵ den işittim, onların ikisi de Ebû Hureyre

³⁵el-Alâ b. Abdurrahman, hicrî 132/749 senesinde vefât etmiştir. Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu's-Sâib Mevlâ Hişam b. Zühre'den ve babasından hadis almıştır. Ondan ise, Süfyan b. Uyeyne, Abdülazîz b. Ebî Hâzim, Abdülazîz b. Muhammed, Ebû Uveys Abdullah b. Abdullah ve Mâlik b. Enes rivâyet almıştır. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn hadisi hüccet, Ahmed b. Hanbel sika, Ebû Hâtim sâlihü'l-hadis değerlendirmesi yapmış, Ebû Zür'a ise leys bi kavî demiştir. (bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Haşim en-Nedvî (by.: y.y., ts.), 6/508; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 22/520; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/105; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 1/435).

³⁶Ebu's-Sâib Mevlâ Hişam b. Zühre, Muğîre b. Şu'be, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den hadis rivâyet etmiş, el-Alâ ve ez-Zührî de ondan hadis nakletmiştir. el-Mizzî ve ez-Zehebî onun sika olduğunu söylemiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl* 33, 338; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/428).

³⁷Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, "Salât", 39.

³⁸Abdurrahman b. Ya'kûb el-Harkî, Ebû Hureyre ve Ebû Saîd'den hadis rivâyet etmiş, ondan da oğlu el-Alâ hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim, ez-Zehebî ve İbn Hacer sika demişlerdir. (bk. ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/649).

³⁹Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/241.

⁴⁰Künyesi Ebû Ya'kûb olup, 138/755 senesinde vefât etmiştir, İbn Uyeyne ve Vekî'den hadis nakletmiştir. Sikadır. (bk. İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 1/99).

⁴¹Müslim, "Salât", 40.

⁴²Ahmed b. Ca'fer el-Mak'arî, 255/868 senesinde vefât etmiştir. Nadr b. Muhammed'den rivâyet nakletmiştir. Müslim haberlerini eserine almıştır. Hakkında menfî bir değerlendirme mevcut değildir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/282; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/18).

⁴³en-Nadr b. Muhammed el-Cerşî Ebû Muhammed, Ebû Uveys'den nakletmiştir. Onun hakkında el-İclî, İbn Hibbân, ez-Zehebî, İbn Hacer sika tabirini kullanmışlardır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 29/402; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/321; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, 1/562).

⁴⁴Ebû Uveys Abdullah b. Abdullah, el-Alâ b. Abdurrahman'dan rivâyet almıştır. Yahyâ b. Maîn onu zayıf görmüş, Ahmed b. Hanbel ise, onu sika kabul etmiştir. (bk. Ebû Cafer Muhammed b. Ömer el-Ukaylî, *Kitâbu'd-duafâi'l-kebir*, thk. Abdülmuti' Emin el-Kal'acî, (Beyrut: y.y., 1984), 2/270; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizan* (Beyrut: y.y., 1986), 7/452).

⁴⁵Ebu's-Sâib Mevlâ Hişam b. Zühre, Muğîre b. Şu'be, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den hadis rivâyet etmiş, el-Alâ ve Zührî de ondan hadis nakletmiştir. el-Mizzî ve ez-Zehebî onun sika olduğunu söylemiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 33/338; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/428).

ile oturup kalkan kimselerdi. Dediler ki, Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Her kim içinde Fâtihatü’l-Kitâb okumadan bir namaz kılar o namaz güdüktür.” Rasûlullah (s.a.v.) (o namaz eksiktir) sözünü üç defa söylemiştir.⁴⁶

İbn Mâce rivâyeti İbn Ebî Şeybe’den şu şekilde nakletmiştir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ غُلْيَةَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ، أَنَّ أَبَا السَّائِبِ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ، فَهِيَ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ»

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe >İsmail b. Uleyye⁴⁷ >İbn Cüreyc⁴⁸ >el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakub >Ebu’s-Sâib, Ebû Hureyre’den Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Kim namaz kılar da içerisinde Ümmü’l-Kur’ân’ı okumazsa o namaz noksanıdır, tamam değildir.”⁴⁹

Rivâyeti et-Tirmizî ise şu tarik ve metinle nakletmiştir:

حَدَّثَنَا بِذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ بَحْبِیٍّ، وَيَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ الْفَارِسِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، وَأَبُو السَّائِبِ، مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، وَكَانَا جَلِيسَيْنِ لِأَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ.

Muhammed b. Yahyâ⁵⁰, Ya’kûb b. Süfyân el-Fârisî⁵¹ >İbn Ebî Üveys >Babası >el-Alâ b. Abdurrahman >Babası ve Ebu’s-Sâib Hişam b. Zühre’nin Mevlâsı ikisi de Ebû Hureyre’nin meclis arkadaşlarıydılar >Ebû Hureyre, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kim namaz kılar da o namazda Fâtiha Sûresi’ni okumazsa eksiktir, eksiktir tamam değildir.”⁵²

Ebû Dâvûd da Ebû Hureyre rivâyetini Mâlik’ten şu şekilde rivâyet etmiştir:

عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا السَّائِبِ، مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ فَهِيَ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ»

Malik >el-Alâ b. Abdurrahman >Ebu’s-Sâib Hişam b. Zühre’nin azatlısı >Ebû Hureyre, Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Kim namaz kılar da o namazda Ümmü’l-Kur’ân’ı okumazsa o namaz eksiktir, tamam değildir.”⁵³

Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği bu haber, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî tarafından nakledilmiştir. Rivâyetlerde el-Alâ b. Abdurrahman >Babası (Abdurrahman b. Ya’kub) >Ebu’s-Sâib ortak râviler olarak göze çarpmaktadır. Râviler adâlet ve zabt itibarıyla sağlam râvilerdir, birbirlerinden rivâyet almış ve vermişlerdir. Diğer râviler içerisinde de cerh edilmiş bir râvi

⁴⁶Müslim, “Salât”, 41.

⁴⁷İsmail b. Uleyye el-Esedî, hicri 194/809 senesinde vefât etmiştir. Kendisinden Ahmed b. el-Menîr, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Iraklılar rivâyette bulunmuştur. Rivâyet aldığı kimseler arasında İbn Cüreyc de vardır. İmam, hüccet, hıfzı ve dini konusunda tartışmaya mahal yoktur. İbn Mehdî ve Yahya b. Maîn onun hakkında “sika” değerlendirmesini yapmışlardır. Ebû Dâvûd, kendisinin muhaddislerden olduğunu, fakat hata ettiğini ifade etmiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 2/254; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 3/24; Muhammed b. Abdurrahman Celalettin es-Suyutî, *Tabakâtü’l-huffâz* (Beyrut: y.y., 1403/1982), 1/139; İbn Hibbân Muhammed el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Şerafeddin Ahmed (Beyrut: y.y., 1975), 6, 45; ez-Zehebî, *er-Ruvâtu’s-sikât el-mütekellim fihim bimâ lâ yücibü reddihüm*, thk. Muhammed İbrahim Mevsilî (Beyrut: y.y., 1992), 1/62).

⁴⁸Abdül-Melik b. Abdilazîz b. Cüreyc: Vefâtı 150/767 yılı olan İbn Cüreyc’in künyesi Ebû Hâlid ve Ebu’l-Velîd’dir. Dedesi Cüreyc Ümmü Habîb’in rumlu kölesidir. İbn Cüreyc hakkında, imâm, allâme, hâfız, Şeyhu’l-Harem, Sahibu’t-tesânîf, Mekke’de ilmi ilk tedvîn eden diye ifadelerde bulunulmuştur. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, “sika”, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, “sadûk” değerlendirmesi yapmıştır. Ahmed b. Hanbel, “İbn Cüreyc sahîh hadisi iyice sağlamlaştırır, sağlamlaştırmadığı hiçbir hadisi almazdır”, Ebû Hâtim, “Sâlihu’l-Hadis”, el-İclî, “sika” demiştir. el-Alâî, onun tedlîs yaptığını söylemiştir. ed-Darekutnî ise, İbn Cüreyc’in tedlîsi en şerli tedlîs olduğunu, çünkü onun tedlîsinin kabîh tedlîs olduğunu, Mecrûh’tan işittiğini tedlîs yaptığını ifade etmiştir. (bk. el-Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5/422; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 5, 35; Ahmed b. Abdullah b. Salih el-İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, thk. Abdülalîm el-Bestevî (Medine, 1985), 2/103; el-Alâî, *Câmiu’t-tahsîl*, 1/229; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 18/338; ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmu’n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut & Muhammed Nuaym (Beyrut: y.y., 1413/1992), 1/325).

⁴⁹İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 11.

⁵⁰Muhammed b. Yahyâ es-Sakafî’den et-Tirmizî rivâyette bulunmuştur. Onun hakkında en-Nesâî, İbn Hibbân sika demiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 26/603; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 9/448).

⁵¹Yakûb b. Süfyân, 277/890 senesinde vefât etmiştir, et-Tirmizî ve en-Nesâî ondan hadis nakletmiştir. Onun hakkında Nesâî, İbn Hibbân, Zehebî sika ifadesini kullanmışlardır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 32/324; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/394).

⁵²Et-Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 2.

⁵³Ebû Dâvûd, “Salât”, 131.

görünmemektedir. Râviler adâlet ve zabt itibariyle sağlamdırlar ve birbirleriyle rivâyet alışverişinde bulunmuşlardır. Bu itibarla Ebû Hureyre rivâyetinin tüm senedleri sahîhtir.

Ebû Hureyre'den nakledilen diğer farklı bir rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عَيْسَى، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مَيْمُونٍ الْبَصْرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَثْمَانَ النَّهْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَخْرُجْ فَنَادِ فِي الْمَدِينَةِ أَنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقُرْآنٍ وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

İbrahim b. Musa er-Râzî⁵⁴ >İsa >Ca'fer b. Meymûn el-Basrî⁵⁵ >Ebû Osman en-Nehdî⁵⁶ >Ebû Hureyre dedi ki, Rasûlullah (s.a.v.) bana, “Haydi çık ve Fâtiha ve ona ilave edilecek bir şey ile de olsa ancak Kur’ân okumakla namazın yerine geleceğini Medine’de ilan et!” buyurdu.⁵⁷

Ebû Hureyre'den nakledilen bu rivâyetin sahîh olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü sadece Ebû Dâvûd’un naklettiği rivâyetin senedi sağlam değildir. Senedde bulunan Ca'fer b. Meymûn adâlet ve zabt itibariyle sağlam görülmemiştir. Bunun için rivâyet zayıftır.

Sonuç olarak Fâtiha’nın kıraati konusunda vârid olan üç rivâyetten ikisi sened açısından sahîh olarak görülürken, sadece tek bir rivâyet sened itibariyle zayıftır. Namazda Fâtiha Sûresi’nin okunması konusunda vârid olan rivâyetlere metin açısından bakıldığında zaman da Fâtiha okunmaksızın namazın olmayacağı dikkat çekmektedir. Metinlerde geçen لا صلاة ifadesi, namazın sahîh olmadığına zâhiren delâlet etmektedir. Ama bu ifade kesinlikle olmaz manasına mı gelir, bu hususun açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bir sonraki konuda da görüleceği üzere “kolayına geleni okuma”nın önerilmesi gibi bir durum daha vardır. Bu durum, rivâyetlerin bu haliyle metin olarak eksik olduğu sonucunu doğurabilir. Diğer taraftan Hz. Peygamber’in Fâtiha Sûresi’ni okumayı yaygınlaştırmak için böyle bir ifadeyi kullandığı da düşünülebilir. Bu yüzden metin zâhiren, Fâtiha Sûresi okunmaksızın namazın olmayacağından bahsetse de bu çerçeveden bakıldığında onun metin olarak desteğe ihtiyacı olduğunu ifade etmek gerekir.

Diğer taraftan Ebû Hureyre rivâyetinde yer alan “eksiktir” ifadesi, Ubâde rivâyetini açıklar mahiyettedir. Namaz yerine gelir ama namaz tam değildir. Bu anlayıştan yola çıkarak, olumsuzluk ekinin namazın hiç olmayacağı şeklinde değil de namazın tam olarak yerine gelmeyeceği şeklinde anlamak mümkündür.

İkinci olarak aktarılan Ebû Hureyre rivâyeti metin açısından illetli görülebilir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) namaz içindeki bir hususu ilan ettirerek duyurması şeklinde bir uygulama, Hz. Peygamber’in öğretim metodlarına pek uygunluk arz etmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ibadetle ilgili uygulamaları “benden gördüğünüz gibi yapınız.” çerçevesinde açıklamıştır. Yoksa her ibadetin uygulamasını ilan ettirmek suretiyle Müslümanlara duyurmuş değildir. Kendisi bizzat uygulayarak, namazın nasıl kılınacağını, haccın nasıl eda edileceğini Müslümanlara göstermiş, Müslümanlar da o şekilde ibadetleri yerine getirmişlerdir. Onun Fâtiha Sûresi’nin kıraatini duyurması, bu esas çerçevesinde düşünüldüğü zaman yanlış olarak görülebilir. Cemaatle kılınan namazda Fâtiha Sûresi’nin okunuş biçimini göstermek bütün meseleyi hallediyorken, onun ilan ettirilmesi gibi bir davranış, sünnetin genel çerçevesi içerisinde düşünüldüğü zaman mümkün gözükmemektedir. Bunun için haberin metni illetli olarak görülebilir.

1.3. Namazda Fâtiha Sûresi’nin Okunması ile İlgili İhtilaflar

Fâtiha Sûresi’nin kıraati ile ilgili olarak mezheplerin görüşleri iki grupta toplanmaktadır:

⁵⁴İbrahim b. Musa er-Râzî hakkında Ebû Hâtim, sika demiş, el-Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd rivâyetlerini eserlerine almışlardır. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/137; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/226).

⁵⁵Ca'fer b. Meymun, Ebû Osman en-Nehdî'den rivâyet almıştır. Onun hakkında İbn Maîn sika değildir, Ahmed b. Hanbel, hadiste kuvvetli değildir, Buhârî leysa bi şeyin, en-Nesâî kuvvetli değildir, ed-Dârekutnî, onunla itibar edilmez demiştir. el-İclî, Ebû Hureyre'den naklettiği bu hadisin mütâbaatının olmadığını ifade etmiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 5/114; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 1/296; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2/93).

⁵⁶Ebû Osman en-Nehdî Abdurrahman b. Mil, Ebû Hureyre'den rivâyet nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtim, Ebû Zûr'a ve ed-Dârekutnî sika demiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/283; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/249).

⁵⁷Ebû Dâvûd, “Salât”, 131 (el-Beyhakî bu rivâyeti farklı senedle nakletmiştir. (bk. el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Mustafa Abdülkadir el-Atâ (Mekke: y.y., 1994), 2/37).

Sami BÜYÜKKAYNAK, Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahîh Olması İçin Gerekli Olan Kıraatin Değerlendirilmesi

1. Namazda Fâtiha Sûresi'nin okunmasını farz kabul edenler. Bunlara göre, namazda kıraat farzdır. Bu farzın yerine gelmesi için Fâtiha Sûresi'nin okunması gerekmektedir. Bu görüşe kâil olanlar, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin âlimleridir.

2. Namazda Fâtiha Sûresi'nin okunması vâciptir. Namazda kıraat farzdır, ama bu farzın yerine gelmesi, Kur'ân'dan bir miktar ayet okunmasıyla yerine gelir. Bu görüşü kabul edenler Hanefî mezhebi âlimleridir.

Konuyla ilgili olarak Fâtiha Sûresi'nin kıraatini farz olarak kabul edenlerin görüşlerine öncelikle bakılması gerekmektedir.

Mâlikî mezhebine göre mevcut olan rivâyetler ve uygulamalar çerçevesinde namazda Fâtiha Sûresi'nin her rekâtta kıraati farz kabul edilmektedir. Bununla birlikte İmam Mâlik'ten namazın iki rekâtında Fâtiha Sûresi'ni okumayanın namazı fâsiddir,⁵⁸ şeklinde bir görüş de nakledilmektedir.

İmam Şafiî'nin Fâtiha Sûresi'nin namazda okunmasına bakışı, onun kıraatinin farz olduğu şeklindedir. İmam Şafiî, Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazda Ümmü'l-Kur'ân'ı okumayı sünnet olarak ikâme ettiğini, bunun Fâtiha Sûresi'nin namaz kılan kimse için farziyyetine delâlet ettiğini ifade etmiştir. Eğer kişi onu okumayı unutursa bu konuda iki görüş vardır: İmam Şafiî'nin kadîm görüşüne göre, bu kişinin namazı câizdir. İmam Şafiî'nin yeni görüşüne göre ise, bu kişinin Fâtiha Sûresi'ni okumayı unutmaması, onun namazının câiz olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Çünkü Fâtiha Sûresi'ni okumak namazın bir rûknüdür. Nasıl ki rukû ve secdeyi unutan kimsenin namazı câiz olmazsa, Fâtiha Sûresi'ni okumayı unutan kimsenin de namazı yerine gelmiş olmaz.⁵⁹

Ahmed b. Hanbel'den nakledilen meşhur görüşe göre ise, namazda Fâtiha Sûresi'nin okunması namazın rûkûnlerinden, olmazsa olmazlarından birisidir. Fâtiha Sûresi'nin okunmadığı namaz sahîh olmaz, fâsiddir. Hanbelî âlimler bu görüşlerini teyid etmek için, Ömer İbnü'l-Hattâb, Osman b. Ebî Âs ve Huvât b. Cübeyr'in "*Fâtiha okunmaksızın namaz olmaz*" dediklerini aktarmışlardır. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'den nakledilen başka bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre, Kur'ân'dan bir âyetin kıraati veya onun yerine geçecek bir okuyuş câizdir.⁶⁰

Bütün bu görüşlerin dayanmış oldukları deliller, Ubâde b. es-Sâmit ve Ebû Hureyre rivâyetleridir. Bu rivâyetler, Ebû Hureyre'den nakledilen "*Fâtiha ve ona ziyade edilen sûre okunmaksızın namazın yerine gelmeyeceğinin ilan edilmesi*" şeklindeki rivâyet hariç diğerleri sahîhtir. Her üç mezhep de kendi görüşünü sahîh delillere dayandırmışlar, buna kendi yorumlarını da ekleyerek Fâtiha Sûresi'nin kıraatini farz olarak görmüşler, o okunmadan namazın câiz olmayacağını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte söz konusu rivâyetlerdeki olumsuzluk edatını kemâlin nefyi (tam olarak yerine getirmeme) olarak değerlendirenler olmuştur. Bu durum, Fâtiha'sız namaz câiz değildir, hükmünü tartışılır hale getirmiştir. Bununla birlikte birkaç âyet okumakla namazda kıraatin farziyetini yerine geleceği ile ilgili rivâyetin varlığı da bu tartışmanın başka bir yönüdür.

2. Namazda Kur'ân'dan Bir Miktar Okunmasının Yeterliği İle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Bu konuda vârid olan tek haber Ebû Hureyre'nin nakletmiş olduğu rivâyettir. Hadis ve fıkıh kitâbiyatı içerisinde (Hadisü'l-musî' salâtuhu) "*Namazı doğru kılamayan kimsenin namazı*" olarak adlandırılan bu haber, içerisinde yer alan "*Kolayına geleni oku!*" emrinden dolayı, bir miktar kıraatin namazda kıraat için yeterli olduğuna delâlet etmektedir. Bu rivâyette musî' salâtuhu olarak yer alan sahâbînin "*Hallâd b. Râfi*" olduğu nakledilmektedir.⁶¹

⁵⁸ Mâlik b. Enes, *el-Müdevenetü'l-kübrâ* (Beyrut: y.y., ts.), 1/65; Ebû Ömer Cemâl Yusuf b. Abdullah İbn Abdi'l-berr, *el-Kâfi fi fîrûr'l-Mâlikiyye* (Beyrut: y.y., 1407/1986), 1/40.

⁵⁹ Muhammed b. İdris eş-Şafiî, *el-Ümm* (b.y.: y.y., ts.), 1/67; İbrâhim b. Ali eş-Şirâzi, *el-Mühezzebe*, (Beyrut: y.y., ts.), 1/72.

⁶⁰ el-Makdisî, İbn Kudâme. *el-Kâfi fi fîkhi'l-İmami'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Züheyr eş-Şavîş (Beyrut: y.y., 1408/1988), 1/131; İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, (Beyrut: y.y., 1405/1984), 1/284; Burhaneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mükni* (Beyrut: y.y., ts), 1/436; İbrâhim b. Muhammed İbn Dûyân, *Menâru's-sebîl*, thk. A.Kalecî (Riyad: y.y., 1405/1984), 1/85.

⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: y.y., 1992), 2/338.

2.1. Ebû Hureyre Rivâyeti

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ، فَصَلَّى، فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَرْجِعْ فَصَلِّ»، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ»، فَرَجَعَ يُصَلِّي كَمَا صَلَّيْتُ، ثُمَّ جَاءَ، فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَرْجِعْ فَصَلِّ»، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» ثَلَاثًا، فَقَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ، فَعَلِمَنِي، فَقَالَ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ، ثُمَّ اقْرَأْ مَا تيسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَغِيَلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا، وَافْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا»

Muhammed b. Beşşâr⁶² >Yahyâ⁶³ >Ubeydullah⁶⁴ >Saîd b. Ebî Saîd⁶⁵ >Babası⁶⁶ >Ebû Hureyre şöyle anlatmaktadır: “Rasûlullah (s.a.v.) bir gün mescide girdi. Bir kişi de onunla beraber mescide gelip namaz kıldı. Sonra Hz. Peygamber’in yanına geldi. (Rasûlullah) ona mukâbeleda bulunup, şöyle dedi: “Dön namaz kıl. Sen namaz kılmış olmadın.” (O adam) Gitti, aynı şekilde namaz kıldı, Hz. Peygamber’in (s.a.) yanına geldi. Bunun üzerine, “dön namaz kıl, sen namaz kılmış olmadın” dedi. Bu üç kere tekrarlandı. Sonunda adam şöyle dedi: “Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, benim elimden bundan daha iyisini yapmak gelmiyor, bana öğret.” Bunun üzerine (Rasûlullah) şöyle buyurdu: “Namaza kalktığında tekbir al, sonra “Kur’ân’dan sana kolay geleni oku”, sonra rukuya varıp bedenini yatışmıncaya kadar dur. Sonra ayağa kalk büsbütün doğruluncaya kadar dur. Sonra secdeye var, vücudun yatışmıncaya kadar secdede kal. Sonra bedenini yatışmıncaya kadar otur. Bunu bütün namazın boyunca yap.”⁶⁷

el-Buhârî aynı rivâyeti, Müsedded⁶⁸ >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah >Saîd el-Makburî >Babası >Ebû Hureyre tarikiyle⁶⁹, İshak b. Mansur⁷⁰ >Abdullah b. Numeyr⁷¹ >Ubeydullah Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî >Ebû Hureyre tarikiyle⁷² de nakletmiştir.

Bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel, Yahyâ >Ubeydullah >Saîd b. Ebî İyâs >Babası >Ebû Hureyre⁷³ tarikiyle; Müslim Sahîh’inde Muhammed b. el-Müsennâ⁷⁴ >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah >Saîd b. Ebî Saîd >Babası >Ebû Hureyre tarikiyle⁷⁵; İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe >Abdullah b. Numeyr >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd >Ebû Hureyre tarikiyle⁷⁶; Ebû Dâvûd, Enes b. İyâz⁷⁷(H)İbnü’l-Müsennâ >Yahya b. Saîd >Ubeydullah

⁶²Muhammed b. Beşşâr el-Abdî, 252/866 senesinde vefât etmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân’dan hadis nakletmiştir. Onun hakkında Ebû Hâtım sadûk, en-Nesâî lâ be’s bih, el-İclî sika demıştır. Ebû Dâvûd ise icmâ’ olmasaydı hadisinin terk edileceğini ifade etmiştir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 24/51; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/159; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 9/61).

⁶³Yahyâ b. Saîd el-Kattân, 198/813 senesinde vefât etmiş, hadis mütehasşislerinden birisidir. Onun hakkında, Ebû Hâtım, Ebû Zür’a, el-İclî, en-Nesâî, İbn Hibbân gibi birçok âlim, sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Kütüb-ü Sitte müellifleri onun rivâyetlerini nakletmişlerdir. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 31, 329; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 11/190).

⁶⁴Ubeydullah b. Ömer hakkında Ahmed b. Hanbel, sâlihu’l-hadis, İbn Maîn, hadisi yazılır, en-Nesâî, kuvvetli değıldir değılendirmesinde bulunmuşlardır. Ondandır Yahyâ b. Saîd el-Kattân rivâyet almıştır. (bk. ez-Zehebî, *Zikru esmâ’i men tüküllime fihi ve hüve müvessekun*, thk. Muhammed Şekûr, (b.y.: y.y., 1406), 112).

⁶⁵Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî, Yahyâ b. Saîd’dan rivâyet almıştır. Kendisi de babasından, Ebû Hureyre’dan rivâyet almıştır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel lâ be’s bih, İbn Medîni, el-İclî, Ebû Zür’a, en-Nesâî sika, Ebû Hâtım sadûk demıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 10/ 466; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 4/34).

⁶⁶Ebû Saîd el-Makburî’nin ismi, Keysân’dır. Ebû Hureyre’dan rivâyet almıştır. Onun hakkında en-Nesâî sika demıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 8, 406).

⁶⁷el-Buhârî, “Sıfatı’s-Salât”, 14.

⁶⁸Müsedded b. Müserhed, 228/842 senesinde vefât etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Ebû Hâtım ve en-Nesâî gibi birçok âlim onun sika olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân’dan rivâyet almıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 27/443; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 10/98).

⁶⁹el-Buhârî, “Sıfatı’s-Salât”, 41.

⁷⁰İshak b. Mansur b. Hayyân el-Esedi, 251/865 senesinde vefât etmiştir. Abdullah b. Numeyr’dan rivâyet almıştır. Onun hakkında Ebû Hâtım sadûk, en-Nesâî sika demıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 2/474).

⁷¹Abdullah b. Numeyr el-Hemedânî, 199/814 senesinde vefât etmiştir. Ubeydullah b. Ömer’dan nakletmiştir. Kütüb-ü Sitte’de rivâyetleri vardır. Onun hakkında, İbn Maîn, el-İclî, İbn Hibbân sika demıştır. (bk. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 16/226; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 6/52).

⁷²el-Buhârî, “İsti’zân”, 18; el-Buhârî, “Eymân”, 15.

⁷³Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/437.

⁷⁴Muhammed b. el-Müsennâ, 252/866 senesinde vefât etmiştir. Yahyâ b. Saîd’dan rivâyette bulunmuştur. Rivâyetlerini Kütüb-ü Sitte müellifleri nakletmiştir. Onun hakkında Yahya b. Maîn ve ez-Zehebî sika, Ebû Hâtım saduk ve en-Nesâî lâ be’s bih değılendirmesinde bulunmuştur. (bk. ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/214; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 9/377).

⁷⁵Müslim, “Salât”, 45.

⁷⁶İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 72.

⁷⁷Enes b. İyâd ed-Damrî, 200/814 senesinde vefât etmiştir. Kütüb-ü Sitte müellifleri rivâyetlerini nakletmişlerdir. Onun hakkında Yahya b. Maîn, İbn Hibbân sika, Ebû Zür’a ve Nesâî lâ be’s bih demıştır. (bk. İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve’t-tadîl*, 2/289; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 1/327).

Saîd b. Ebî Saîd >Babası >Ebû Hureyre tarikiyle⁷⁸; en-Nesâî, Muhammed b. el-Müsennâ >Yahyâ >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd >Babası >Ebû Hureyre tarikiyle⁷⁹ nakletmiştir.

حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَاجِيَةِ الْمَسْجِدِ، فَجَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: «ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: فَأَعْلَمَنِي، قَالَ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَاسْبِغِ الوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، فَكَبِّرْ وَأَقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَلِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمِئِنَّ جَالِسًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا، ثُمَّ أَفْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا»

Ebû Üsâme⁸⁰ -Ubeydullâh b. Ömer- Saîd b. Ebî Saîd- Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlatmaktadır: “Bir adam mescide girdi, namaz kıldı. Bu sırada Rasûlullah (s.a.v.) mescidin bir tarafında (oturuyordu). O adam iki rekât namaz kıldıktan sonra gelip Rasûlullah’a (s.a.v.) selam verdi. Rasûlullah (s.a.v.), “Sana da selam olsun, sen geri dön de yeniden namaz kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın”, buyurdu. Bunun üzerine adam yine namaz kıldı yine selam verdi. Rasûlullah (s.a.v.) yine “Dön, yeniden namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın.” buyurdu. Bu bir daha tekerrür etti de üçüncü sefer adam: “bana öğret Ya Rasûlallah”, dedi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Namaz için kalktığında güzelce abdest al. Sonra kibleye dön ve tekbir al. Sonra Kur’ân’dan sana kolay geleni oku. Sonra rükûa varıp bedenini yatışınca kadar dur. Sonra ayağa kalk büsbütün doğruluncaya kadar dur. Sonra secdeye var, vücudun yatışınca kadar secdede kal. Sonra bedenini yatışınca kadar otur. Bunu bütün namazın boyunca yap.”⁸¹

Namazda kıraat için Kur’ân’dan kolaya geleni okumak konusunda rivâyet edilen bu haberin farklı senedleri vardır. Çoğu rivâyette olduğu gibi, bu rivâyette de ortak râviler sözkonusudur. Bütün rivâyetlerde yer alan ortak râvi, Saîd b. Ebî Saîd’dir. el-Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd’da yer alan rivâyetlerde, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ubeydullah b. Ömer, Saîd b. Ebî Saîd ve Ebû Saîd ortak râvilerdir.

El-Buhârî’nin Sahîh’inde yer alan rivâyetlerden ilki, Muhammed b. el-Beşşâr >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd >Babası tarikiyle rivâyet edilmiştir. Bu tarik bu haliyle muttasıldır. Râviler ise adalet ve zabt itibarıyla sika, sâlih olarak değerlendirilmişlerdir. Bu haliyle rivâyet sahîhtir. Bir başka rivâyette hadisi el-Buhârî, Müsedded b. Müserhed’den almış, diğer râviler aynı şekilde rivâyet etmişlerdir ki, bu da muttasıl, sahîhtir. el-Buhârî aynı rivâyeti, İshâk b. Mansûr >Abdullah b. Numeyr >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd tarikiyle nakletmiştir. Bu rivâyette Yahya b. Saîd’in yerine Abdullah b. Numeyr, hadisi nakletmiştir. Bu haliyle de haber sahîhtir.

Müslim bu rivâyeti Muhammed b. el-Müsennâ >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî İyâs >Babası tarikiyle; Ahmed b. Hanbel >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah >Saîd b. Ebî Saîd >Babası tarikiyle; İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe >Abdullah b. Numeyr >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd tarikiyle; Ebû Dâvûd, Muhammed İbnü’l-Müsennâ >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah >Saîd b. Ebî Saîd >Babası tarikiyle; en-Nesâî, Muhammed İbnü’l-Müsennâ >Yahyâ b. Saîd >Ubeydullah b. Ömer >Saîd b. Ebî Saîd >Babası tarikiyle rivâyet etmiştir.

⁷⁸Ebû Dâvûd, “Salât”, 143.

⁷⁹en-Nesâî, “İftitâh”, 7.

⁸⁰Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme el-Kûfî: Etbau’t-Tâbiinden olan Ebû Üsâme, hicrî 201/816 yılında vefât etmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında “sika” ifadesini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel ise “sebat ehli, az kalsın hata ediyordu” derken, Ebû Hâtim (ö.277/890) “Sahîhu’l-Kitâb, Sadûk” demiştir. el-İclî ve İbn Şâhin ise “sika” demişlerdir. el-Ezdî, onun tedlîsinin çok olduğunu, sonra bu halinden vazgeçtiğini, ifade ederken, İbn Saîd onun tedlîsinin çok olduğunu ama rivâyetlerinin tedlîsini beyan ettiğini söylemiş, İbn Hacer ise, onunla ihticâc edileceğinde ittifak olduğunu, tedlîsinin çok olduğunu ama bu durumundan sonra vazgeçtiğini ifade etmiştir. İbn Hibban, onu “sika”’nda zikretmiş, Kütüb-ü Sitte müellifleri onun rivâyetlerini eserlerine almışlardır. Şu’be’den hadis nakletmiştir. (bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-tadîl*, 3/132; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 7/223; ez-Zehabî, *Mîzanu’l-i’tidâl*, 2/357; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-tehzîb*, 3/3-4; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdezzîlîn*, thk. Âsım b. Abdullah el-Karyutî (Amman: y.y., 1983), 1/30).

⁸¹Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: y.y., 1409/1988), 1/257; el-Buhârî, “İsti’zân”, 18; “Eymân ve’n-Nüzûr”, 15; Müslim, “Salât”, 46; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 72; Ebû Dâvûd, “Salât”, 143. (Ayrıca bk. el-Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/15).

Rivâyetin senedleri muttasıldır. Râvilerin adâlet ve zabt yönüne bakıldığı zaman ise sika veya sâlih değerlendirmesine sahip oldukları görülmektedir. Bütün bu durum ve şartlar çerçevesinde bakıldığı zaman, Ebû Hureyre rivâyetinin sahîh olduğunu söylemek mümkündür.

Namazda kıraatin yerine gelmesi konusunda nakledilen Ebû Hureyre rivâyetine metin açısından bakıldığı zaman, namaz kılmayı iyi bilmeyen bir Müslüman'a Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazın nasıl kılınacağını gösterdiği görülmektedir. Bu hadiste konuyu ilgilendiren husus, namazdaki kıraatin nasıl olması gerektiğidir. Hadiste, namazda kıraatin yerine gelmesi için, *"Kur'ân'dan kolayca gelen veya ezberde olan bir miktarın okunması"* yeterli görülmektedir. Hadis metninin anlatmak istediği husus, kıraat için mutlaka okunması gerekenin tam bir sûre olmadığıdır.

Diğer taraftan göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir husus daha vardır. Bu da söz konusu kişinin ya namaz kılmaya yeni başlamış olması veya namazın nasıl kılınacağı konusunda pek bilgisinin olmamasıdır. Onun bu hali Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namaz kılmanın en sade biçimini anlatmış olmasını gerektirir. Bu da onun ezberinde olan, kolayına giden bir kıraatin namazının sahîh olması için yeterli olacaktır.

Hadisin metni bu çerçevede düşünüldüğü zaman bir illet içermediği sonucuna ulaşılır. Dini ve aynı zamanda ibadetlerin nasıl olacağını anlatan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazı ilk defa kılacak kimseye veya namaz kılmayı doğru olarak öğrenmemiş kimseye namazın nasıl kılınacağını anlatması kısa ve öz bir şekilde olacaktır. Daha sonra o kişi namazı bu şekilde kılmayı öğrendikten sonra namazla ilgili diğer kurallar da o kişinin namazında şekillenmeye başlayacaktır.

Hadisin namazda kıraat konusunda Fâtiha Sûresi'nin okunmasını gerekli gören rivâyetlerle bir tenakuz içerip içermediği de bu rivâyetin metninden çıkan bir meseledir. Ama Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dini tedrici olarak tebliğ etme hassasiyetinden yola çıkılırsa ortada bir tenâkuzun olmadığı söylenebilir. Farklıymış gibi görünen bu rivâyetler bir arada değerlendirildiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk önce namazda kıraat için bir miktar Kur'ân okumayı yeterli gördüğü, bu kural namazda uygulandıktan sonra Fâtiha Sûresi'nin kıraatini de emrederek namazda kıraat hususunun tamamen şekillenmiş olduğu ortaya çıkacaktır.

Bu çerçeveden bakıldığı zaman, söz konusu Ebû Hureyre rivâyeti metin açısından bir sıkıntı arz etmemektedir. Metin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazın nasıl kılınacağını ayrıntıya inmeden anlatmasından ortaya çıkmıştır. Burada konu açısından vurgulanan husus, kıraat için yetecek miktarın ezberde kolay olanın kıraatıyla sınırlandırılmış olmasıdır.

2.2. Namazda Kur'ân'dan Bir Miktar Okunmasının Yeterliği İle İlgili İhtilaflar

Namazda Fâtiha Sûresi'nin kıraatinin hükmü konusunda yapılan araştırmalarda iki önemli görüşün varlığı görülmektedir:

1. Namazda Fâtiha Sûresi'nin kıraati farzdır.
2. Namazda kıraatin yeterli olması için üç kısa veya bir uzun âyetin okunması gerekmektedir. Namazda Fâtiha Sûresi'nin kıraati ise vâcibtir.

Ulemâyı bu konuda ihtilâfa sürükleyen iki sebepten birisi hadisi yorumlama farklılığı, diğeri ise hadisin Kur'ân üzerindeki etkisi noktasındaki anlayış farklılığıdır. Âlimlerin hiçbirisi söz konusu rivâyetlere zayıf gözüyle bakmamışlardır. Fakat hadisleri sahîh kabul etmekle birlikte, hadisi diğerlerinin anladığı gibi anlamama keyfiyeti vardır. Mesela Hanefiler,

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»

Süfyân >ez-Zühri >Mahmûd b. er-Rabî' >Ubâde b. es-Sâmit >Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Fâtihatü'l-Kitâb'ı okumayanın namazı yoktur."*⁸² rivâyetini kabul etmeme, zayıf görme gibi bir tavır içerisine girmemişlerdir. Hadisi sahîh olarak kabul etmişlerdir. Lakin hadisi yorumlama yoluna gitmişler,

⁸²el-Buhârî, "Ebvâbu's-Salât", 14; Müslim, "Salât", 34; İbn Mâce, "İkâmetu's-Salât", 11; et-Tirmizî, "Salât", 183.

buradaki *لَا صَلَاةَ* ifadesini kemâlin nefyi olarak değerlendirmişlerdir. Ve buna delil olarak da İbn Huzeyme'nin es-Sahîh'inde yer alan şu rivâyeti delil olarak göstermişlerdir: «لَا تُجْزَى صَلَاةٌ لَا يَقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»⁸³

Hanefîlere göre, bu hadis de göstermektedir ki, namaz içerisinde bulunan cüzlerin nefyi, hakikatin yani aslın nefyine delâlet etmez. Muhtemeldir ki, cüzlerin ve faziletin nefyi, kemâl'in nefyi demektir. Eğer hakikatin nefyi söz konusu olsaydı, o zaman bu hadiste olduğu gibi “cevaz” dan bahsedilmezdi. Yine aynı şekilde, Abdurrezzâk, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân ve ed-Dârekutnî'nin naklettikleri «لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ»⁸⁴ hadisinde olduğu gibi, mescide komşu olan kimsenin namazını mescitte kılmaması onun namazının olmadığına değil, fazilet olarak nefyine delâlet etmektedir.⁸⁵ Bütün bu ifadeler göstermektedir ki, Hanefî âlimler, diğer mezhep âlimlerinden farklı olarak bu rivâyete bakmaktadırlar. Onlar için *لَا صَلَاةَ* ifadesi, bir şeyin yok kabul edilmesini değil, tam olarak yerine getirilmediğini ifade etmektedir. Bu yorum, onların diğer mezhep âlimlerinden farklı bir hüküm olarak Fâtiha Sûresi'nin namazda okunmasına sarfı nazar etmelerine sebebiyet vermiştir.

Mezhep âlimlerinin Fâtiha Sûresi'nin kıraatinin hükmü noktasında ihtilâfa düşmelerine diğer bir sebep ise, haber-i vâhid ile Kur'ân ilişkisi ve haber-i vâhidin Kur'ân karşısındaki konumu noktasındaki farklı yaklaşımlarıdır. Hanefî mezhebinde haber-i vâhid, ilm-i yakîn ifade etmemekle birlikte ameli icâp ettirmektedir. Fakat bu, Kur'ân ve mütevâtir haberin vücûbiyeti gibi kesin olmadığından, Hanefîler haber-i vâhidle sabit olan hükme vâcip demişler ve onu farzdan bir derece aşağı mütâlaa etmişlerdir.⁸⁶ Nitekim Hanefî usulcülerden el-Pezdevî (ö. 483/1090), Kur'ân-haber-i vâhid ilişkisinden bahsederken, Fâtiha Sûresi'nin kıraati ile ilgili örnek üzerinden şu açıklamaları yapmıştır:

“Allah Kur'ân-ı Kerîm'de “Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz”⁸⁷ buyurmuştur. Şüphe yok ki, Allah bu âyetle namazlarda Kur'ân okumayı farz kılmıştır. Namazda Fâtiha'nın kıraati konusunda nakledilen haber-i vâhid ise şüphelidir. Dolayısıyla namazda kolayı geleni okumak emrini bırakarak, namazda Fâtiha'yı okumak emrine sarılmak câiz değildir. Fakat ikinci yani Fâtiha'yı okumak, birincinin yani Kur'ân'dan kolayı geleni okumak emrini tamamladığı için onunla amel etmek vâciptir. Kim haber-i vâhidi reddederse doğru olmayan bir yola sapmış olur, kim de onu Kitap ve mütevâtir sünnetle bir tutarsa, onun derecesini yükseltmekle hata etmiş olur, doğru olan yol, sadece bizim tarif ettiğimiz yoldur”⁸⁸

es-Serahsî ise, Fâtiha Sûresi'nin kıraatinin farz olarak kabul edilmesinin “Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun” âyetine ziyâde olacağını, o zaman da neshin gündeme geleceğini, bunun da haber-i vâhid ile sâbit olamayacağını ifade etmiş ve şunları söylemiştir:

“Bu âyet Fâtiha Sûresi'nin okunmasıyla ihtilâf etmez. Rukniyyet maktû'(kesin) bir delil ile sabit olur. Haber-i vâhid maktû' bir ilim değildir, ama ameli vâcip kılar. Haber-i vâhid ile Fâtiha Sûresi'nin tayini, vâcip olarak hüküm kazanır. Onun terki de mekrûh olur. Rukniyyetin tesbiti ise ancak nasla olur, o da âyet-i kerîmedir.”⁸⁹

Hanefî âlimlerden el-Merğînânî de Fâtiha Sûresi'nin namazda kıraati ile ilgili olarak, şunları ifade etmektedir: “Kur'ân-ı Kerîm'de “Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz” buyurulmaktadır. Bundan ise, Kur'ân'dan Kur'ân denebilecek bir miktar okumanın farziyyeti anlaşılır. Haber-i vâhide dayanarak, bundan fazla bir şeyin farziyyetine hükmetmek câiz olmaz. Ancak haber-i vâhidle amel etmek vâcip olduğu için, Fâtiha'yı okumanın vâcip olduğu görüşündeyiz.”⁹⁰

⁸³Ebû Bekr Muhammed b. İshâk İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, nşr. M. Mustafa el-A'zamî (Beyrut: y.y., 1395/1975), 1/248.

⁸⁴Abdurrezzâk Ebû Bekr es-San'anî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: y.y., 1403), 1/497; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/303; el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/111; Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Seyyid Abdullah Hâşim (Beyrut: y.y., 1966), 1/420.

⁸⁵Bedruddîn Ebû Muhammed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: y.y., ts.), 5/11.

⁸⁶Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *Usulü's-Serahsî* (İstanbul: y.y., 1984), 1/322.

⁸⁷el-Müzzemmil, 73/20

⁸⁸Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Pezdevî, *Usulü'l-Pezdevî* (İstanbul: y.y., 1308/1890), 2/304.

⁸⁹Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: y.y., 2001), 1/103.

⁹⁰Alî b. Ebû Bekrî el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu'l-Bidâye* (Beyrut: y.y., ts.), 1/ 48.

Yine Hanefîler, Ebû Hureyre'den nakledilen عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ hadisinin hareket ederek, Fâtiha'nın namazda okunmaması durumunda namazın olmayacağını değil, namazın tam manasıyla yerine gelmeyeceğini ifade etmişlerdir.

et-Tirmizî Sünen'inde konuyla ilgili Ubâde b. es-Sâmit rivâyetinin hasen-sahîh olduğundan hareketle, şunları söylemiştir: "Peygamber'in ashabından ilim ehlinin çoğu yanında amel bu hadis üzeredir. Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Câbir b. Abdillâh, İmrân b. Husayn ve daha birçok sahâbî bunlar arasındadır. Namazın ancak Fâtiha okumakla câiz olduğuna kail olmuşlardır. Aynı zamanda İbn Mübârek, Rafîî, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye gibi ilim adamlarının kavli de budur. Bu imamlara göre namazın farzlarından biri de Fâtihâ'yı okumaktır. Fâtiha okunmadığı takdirde namaz câiz değildir. Hanefî uleması namazda Fâtiha'yı okumanın farz olmadığına kail olmuşlar ve Fâtiha'sız namaz kabul olunmayacağına dair hadisleri tevil ederek, buradaki nefyin nefy-i kemal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hanefilerce farz, mutlak kıraattir.⁹¹

İbn Abdilber (ö. 463/1070) de Fâtiha Sûresi'ni okumayı vâcip olarak gören Hanefî uleması ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

"Namazda Fâtiha okumanın farz olmadığını söyleyenler, Peygamber'in "noksandır" ifadesi Fâtiha'sız kılınan namazın câizliğine delâlet eder. Ve noksan namaz câizdir, demişlerdir. Bu söz hatalıdır. Çünkü noksan olan bir şey tamamlanmış sayılmaz. Namazını tamamlamadan çıkan bir kimsenin, onu yeniden ve tam olarak kılması gerekir. Bu itibarla noksanlığını itiraf ettiği halde, câiz olduğunu iddia edenlerin iddialarını ispatlayıcı delil göstermeleri gerekir."⁹²

İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Rasûlullah'ın (s.a.v.) "Namazı yoktur" ifadesinin namazla ilgili tamam olmaya mı, yoksa kemâl olmaya mı delâlet olduğuna dair tartışmalar meydana geldiğinden hareket ederek, bu konuda en meşhur fetvanın umum üzere nefye göre olduğunu, bununda İmam Mâlik'ten gelen en kuvvetli fetvâya göre namazda Fâtiha okumayanın namazının bâtil olduğunu ifade etmiştir.⁹³

İbn Hacer (ö. 852/1448) konuya ilişkin Hanefîler'in görüşlerini tenkid sadedinde şu bilgileri vermektedir:

"Hanefîler'e göre Fâtiha Sûresi'nin kıraati vâciptir. Fakat onların usulüne göre, onu okumak vâcip olmakla birlikte namazın sıhhatinin şartı da değildir. Çünkü sünnetle sâbit olmuştur. Namazın sıhhati ancak farz olan şartlarla ilintilidir. Zira Hanefîlere göre farz Kur'ân'ın dışındaki bir delille sabit olmaz. Namazda farz olan kıraat âyetinde belirtildiği üzere kolay olanın okunmasıdır. Fâtiha'nın kıraatinin belirlenmesi hadislerle sâbit olmuştur. Bunun için onun kıraatinin hükmü vâciptir ve terk edilmesi günahıdır. O okunmadan kılınan namaz ise câizdir. Böyle bir hüküm, namazda Fâtiha okumayı terk etmeye yol açmaz mı? Kişi hem Allah'a gurbîyet için namaz kılacak hem de bunda günah irtikâp ettirecek bir şey yapacak. Bu mezhebin diğer mezheplere muhâlefette ne kadar aşırılığa gittiğinin ifadesidir." Aynı zamanda İbn Hacer, "Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun"⁹⁴ âyetindeki ve Hanefîlerin delil olarak kullandıkları Ebû Hureyre rivâyetinde yer alan "Ezberinden kolayına geleni oku" ifadesindeki "kolay olan" ifadesinin, Ubâde hadisindeki "Fâtiha'sız namaz olmaz" kavliyle takyîd edilmiş olduğunu ifade etmek suretiyle de Hanefîlerin görüşünü tenkit etmiştir.⁹⁵

eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) de, İbn Hacer'in yukarıda aktarılan görüşüne değindikten sonra, Hanefîlerin Fâtiha Sûresi'nin kıraatini vâcip kabul edip, namazın rûknü saymamaları hükmünün sünnet tarafından reddedildiğini ifade etmiştir. eş-Şevkânî, birçok âlimin bu görüşü doğru kabul etmediğini,

⁹¹et-Tirmizî, "Salât", 183.

⁹²Ebû Ömer Cemâl Yusuf b. Abdullah İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd* (Mağrib: y.y., 1387/1967), 20/192.

⁹³Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Ferec el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Abdurrahim el-Berdûnî (Kahire: y.y., 1372/1952), 1/123.

⁹⁴el-Müzzemmil, 73/20.

⁹⁵İbn Hacer, *el-Askalânî. Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: y.y., 1379/1959), 2/242-243.

sadece re'ye sarılanların câiz ve sahîh olarak kabul ettiklerini söylemiş, bunu da selefin Re'y Ehli'nden sakındırmasının bir örneği olarak kabul etmiştir.⁹⁶

Hanefîlerin Müzzemmil Sûresi'nin 20. âyetini, Fâtiha'nın kıraatinin vâcip olduğu, farz olmadığı noktasında delil olarak göstermeleri de eleştirilmiştir. Eleştirenlere göre, “Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun” âyeti gece namazı için nâzil olmuştur. Gece namazı nesh edildiği için, bu âyetin bütün namazlara şâmil kılınması mümkün değildir.⁹⁷

el-Buhârî şârihi, el-Aynî (ö. 855/1451), söz konusu iddiaya şu cevabı vermiştir: “Şari'in rükün olarak ortaya koyduğu şeyin mensûh olması mümkün değildir. Bu âyetle ancak namazın farziyeti, onun şartları, hükümleri değil gece namazının neshi söz konusudur. Aynı zamanda bu, “Ondan kolayınıza geleni okuyunuz” âyetiyle neshinden sonra kıraatin emredildiğine de delâlet etmektedir. Neshten sonra namaz nâfile olarak kalmıştır. Farz namaz için geçerli olan şartların hepsi nâfile için de şarttır veya şart değildir. Âyet Fâtiha'nın nâfile namazda şart olduğunu nefyetmektedir. Nasıl ki nâfile namazda şart değilse farz namazda da şart olması mümkün değildir.”⁹⁸

SONUÇ

Namazda kıraat namazın farzlarından. Kıraat olmazsa namaz tamam olmaz. Çünkü kıraatin farziyeti ayetle sâbittir. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'in önemli sûrelerinden olan ve kaynaklarda kitabın anası olarak tavsîf edilen Fâtiha Sûresi'nin namazda okunmasının gerekliliğini ifade eden rivâyetler ile farz olan kıraatin okunacak âyetlerle yerine geleceğini ifade eden rivâyetler vardır. Buna göre namazda kıraatin farziyetinin yerine getirecek farklı âyetlerin okunmasının yeterliliğiyle birlikte Fâtiha Sûresi'nin okunmasının farziyeti de ortaya çıkmıştır. Böyle girift bir konuyu vuzûha kavuşturmak için ise konu ile ilgili rivâyetlerin keyfiyeti incelenmiştir.

Fâtiha Sûresi'nin namazda kıraat edilmesinin gerekliliğini ifade eden rivâyetlerin incelenmesi neticesinde rivâyet ilimleri açısından sahîh oldukları tespit edilmiştir. Diğer taraftan namazda kolayına geleni okumanın kıraat konusunda yeterli olduğunu ifade eden rivâyetlerin de sahîh haberler olduğu görülmüştür. Durum böyle olunca namazda kıraat ve Fâtiha Sûresi'nin kıraati konusunda nakledilen rivâyetlerin dirâyet yönünün önemi ortaya çıkmıştır.

Yapılan dirâyet araştırmasında namazda kıraat ve Fâtiha Sûresi'nin namazda kıraati konusunda sonraki ulemâ arasında önemli ihtilâfların olduğu tespit edilmiştir. Konu ile ilgili rivâyetlerin sıhhatini kabul eden âlimler, aynı konuya farklı usûlle yaklaşmanın ve yorumlama işini kendi sahip oldukları öngörüler çerçevesinde yapmanın bir gereği olarak farklı hükümler vermişlerdir.

Usûl deyince akla, konuya yaklaşma biçimi gelmektedir. Fikhî olarak usûl ise, “hüküm çıkarmaya ulaştıran kaideler bilimi” olarak tanımlanmaktadır. İnsan farklı bir altyapıya sahip ise, aynı usûlü kullanarak aynı konuda düşünen diğer bir insandan daha farklı sonuçlara, daha farklı hükümlere ulaşabilmektedir. Öyle ki, birinin yapılmasını gerekli gördüğü bir davranış veya fiili, diğeri onun kadar gerekli görmemektedir. Fâtiha Sûresi aynı usûlden yararlanan, beslenen âlimler tarafından, namazın olmazsa olmazı olarak görülmüş, hüküm olarak farz kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Farklı bir usul benimseyip, bu usul çerçevesinde yorumlamalarda bulunan âlimler ise onu farz olarak kabul etmemiş, farzdan bir aşağı merteye olan vâcip kategorisinde ele almışlardır. Bu konuda diğer ihtilâflı konuların aksine bir taraftaki âlimler karşılarındaki farklı görüşe sahip âlimlerin delil olarak kullandıkları rivâyetleri Hadis Usûlü açısından aşağı mertebede görmemişler, yani karşı tarafın rivâyetleri hakkında olumsuz bir değerlendirmede bulunmamışlar, bilakis o rivâyetleri kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Fakat yorumlama ve usul farklılığından ötürü, “Ben o hadisi şöyle anlıyorum, bu âyet hakkındaki yorumum şudur”, şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Bu konuda, akıl ve farklı usûl anlayışı işin içine girmektedir. Akıl ile nassı yorumlama gibi önemli bir husus, bu konunun çözüm noktası olmaktadır. Her iki fikrin de dayandığı önemli rivâyet ve âyetler olduğuna göre, o zaman burada aklın yorumlama ve nassı yoğurma çabasına

⁹⁶Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, (Kahire: y.y., ts.), 1/235.

⁹⁷el-Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 5/21; eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 1/235.

⁹⁸el-Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 5/21.

şâhit olunmaktadır. Böyle konular, aynı zamanda aklın yolunun bir olmadığını da ortaya çıkarmaktadır. Aklın yolu bir olsaydı, o zaman aynı konuda insanlar aynı şeyi düşünürlerdi. Böyle bir durum da tek tip düşünen insanlar hâsıl ederdi. Bu da zaten insanoğlunu farklı farklı yarattığını ifade eden Allah'ın yaratılış gayesine aykırıdır. İnsanların farklı düşünme ve yorumlamaları, fikrî ve amelî renkliliği hâsıl etmektedir ki bu da yaratılış gayesinin bir neticesidir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr es-San'anî.*el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî.11 Cilt, Beyrut: y.y., 2. Basım, 1403.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvut.50 Cilt.Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2.Basım, 1420.
- Alâî, Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-*el-Câmiu't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi.Beyrut: y.y., 2. Basım, 1986.
- Alâî, Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-*Kitabu'l-Muhtelîtn*. thk. Rafet Fevzi Abdülmuttalib&Ali Abbûlbasîr Fevzî.Kahire: y.y.,1. Basım,1996.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-*Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 20 Cilt. Beyrut: y.y. ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyn b. Ali el-*es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Mustafa Abdülkadirel-Ata.10 Cilt. Mekke: y.y., 1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-*el-Câmiu's-sahîh*.8 Cilt. İstanbul: y.y., 1979.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-*et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Haşim en-Nedvî.8 Cilt. b.y.: yy.,ts.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer ed- *es-Sünen*. thk. Seyyid Abdullah Haşim, 6 Cilt, Beyrut, 1966.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâl Yusuf b. Abdullah.*el-Kâfî fî fîrûtu'l-Mâlikiyye*. Beyrut: y.y., 1407/1986.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâl Yusuf b. Abdullah.*et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*.14 Cilt. Mağrib: y.y., 1387/1967.
- İbn Dûyân, İbrâhim b. Muhammed.*Menâru's-sebîl*. thk. A. Kalecî. 2 Cilt.Riyad: y.y.,2. Basım, 1405/1984.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Abdurrahmân.*el-Cerh ve't-ta'dîl*.9 Cilt. Beyrut: y.y. 1371/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed.*el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût.7 Cilt.Riyad: y.y.,1. Basım, 1409/1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali.*Takrîbü't-tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: y.y., 1. Basım, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali.*Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 23 Cilt. Beyrût: y.y., 1379/1959.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali.*Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme, Suriye: y.y.1. Basım, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Lisânu'l-mîzan*, 7 Cilt.Beyrut: y.y. 3. Basım, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî.8 Cilt. Beyrut: y.y. 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali.*Tabakâtü'l-müdellesîn*. thk. Asım b. Abdullah el-Karyutî.Amman, y.y.,1. Basım, 1983.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî.*es-Sikât*. thk. Şerafeddin Ahmed.9 Cilt.Beyrut: y.y.,1. Basım, 1975.
- İbn Huzeyme,Ebû Bekr Muhammed b. İshâk.*es-Sahîh*. nşr. M. Mustafa el-A'zamî.Beyrut: y.y., 1395/1975.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Abdullah b. Muhammed.*el-Kâfî fî fîkhi'l-İmami'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*. thk. Züheyr eş-Şavîş. 4 Cilt.Beyrut, 5. Basım, 1408/1988.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Abdullah b. Muhammed. *el-Muğnî*. 10 Cilt, Beyrut, 1. Basım, 1405/1984.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvinî.*es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt, Kâhire: y.y., 1952.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh.*el-Mübdî' fî şerhi'l-Mükni'*. 10 Cilt. Beyrut: y.y., ts.

- İclî, Ahmed b. Abdullah b. Salih el-. *Ma'rifetü's-sikât*, thk. Abdülalîm el-Bestevî. 3 Cilt. Medine: y.y.1. Basım, 1985.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Ferec el-. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Abdurrahim el-Berdûnî. 20 Cilt. Kahire: y.y.,2. Basım, 1372/1952.
- Mâlik b. Enes. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*.16 Cilt.Beyrut: y.y., ts.
- Merğînânî, Alî b. Ebû Bekr el-. *el-Hidâye şerhu'l-Bidâye*. 4 Cilt. Beyrut, y.y., ts.
- Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî el-. *Tehzîbu'l-kemâ fi esmâi'r-ricâl*-. thk. Beşşâr Marûf. 35 Cilt. Beyrut: y.y.,1. Basım, 1980.
- Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodoloji (Fıkıh Usulü)*. Trc. Abdülkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınevi, 2000.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*. 8 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Pezdevî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-. *Usulü'l-Pezdevî*.4 Cilt. İstanbul: y.y., 1308/1890.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-. *Usulü's-Serahsî*, İstanbul: y.y., 1984.
- Suyutî, Muhammed b. Abdurrahman Celalettin es-. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut, y.y., 1. Basım, 1403/1982.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-. *Neylül'Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*.9 Cilt. Mısır: y.y., ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-. *Neylül'evtâr*. Kahire: y.y., ts.
- Şirâzî, İbrâhim b. Ali eş-. *el-Mühezzeb*. Beyrut, y.y., ts.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed et-. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire, y.y., 1356.
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Ömer el-. *Kitâbu'd-duafâi'l-kebîr*. thk. Abdülmutî' Emin el-Kal'acî.4 Cilt. Beyrut: y.y., 1. Basım, 1984.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetun fi'l-Kütübü's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt, Cidde: y.y., 1 Basım, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut&Muhammed Nuaym, 23 Cilt. Beyrut: y.y., 9. Basım, 1413/1992.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *er-Ruvâtu's-sikât el-mütekellem fihim bimâ lâ yûcibü reddühüm*. thk. Muhammed İbrahim Mevsilî. 1.bs., Beyrut: y.y.,1. Basım, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Zikru esmâ'i men tüküllime fihi ve hüve müvessekun*. thk. Muhammed Şekûr. (ez-Zerkâ: y.y., 1406).